

УДК 373.2-056.264:[81'233:003.2]
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.89.7>

О. Г. Лещенко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Запорізького національного університету

ПРОФІЛАКТИКА ОЗНАК ДИСГРАФІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття розкриває питання дисграфії як одного із розповсюджених мовленнєвих порушень у молодших школярів та шляхи її профілактики. Визначено, що у дітей дошкільного віку у період формування мовлення вже можуть проявлятися ознаки дисграфії, що, у свою чергу, стає тим індикатором, який дозволяє проводити профілактику дисграфії. У статті розкрито сутність поняття, причини та фактори дисграфії, як логопедичного порушення. Окреслено розуміння дисграфії як окремого мовленнєвого порушення (в українській теорії та практиці), і як порушення, що входить до узагальненого терміну порушень мовлення «специфічні розлади навчання» (американський досвід). Виділено основні причини дисграфії, серед яких нерозвиненість усного мовлення (порушення зорового аналізу) та слухомовленнєвого сприймання усного мовлення, порушення рухових уявлень письма – це стає підґрунтям для виникнення дисграфії у молодшому шкільному віці.

Акцентується увага саме на профілактичній роботі щодо дисграфії із дітьми дошкільного віку, розкритті основних її ознак та визначенні змісту, форм та методів. Автором обґрунтовано такі напрями профілактики ознак дисграфії у дошкільників: розвиток фонематичного слуху, фонематичного сприймання та уваги, навичок фонематичного аналізу та синтезу, навчання елементів грамоти, розвиток лексико-граматичних категорій та зв'язного мовлення, розвиток дрібної моторики та просторових уявлень; інформування та навчання батьків щодо попередження дисграфії у дошкільників.

Визначено ключові засоби профілактики ознак дисграфії у дошкільників: ігрові методи, ІКТ-методи, словесні методи, методи розвитку дрібної моторики, фізичні вправи з музично-ритмічним супроводом, спільна діяльність із дорослим. У статті також наголошується на важливості залучення до профілактичної роботи батьків дітей з ознаками дисграфії за допомогою таких засобів: консультації, батьківські збори, дні відчинених дверей, практичні заняття, ділові ігри, моделювання педагогічних ситуацій.

Ключові слова: дисграфія, порушення письма, специфічні розлади навчання, профілактика дисграфії, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Всебічний розвиток дитини та її успішне навчання у школі залежать від багатьох факторів, одним із яких є сформованість писемного мовлення. В Україні сьогодні порушення письма є найбільш частою проблемою шкільного навчання, особливо коли воно проходить дистанційно. У дітей виникають складнощі у процесі оволодіння писемним мовленням, що характеризуються пропусканням та переставлянням місцями букв, складів; додаванням в слова зайвих літер; написанням букв дзеркально; заміною схожих слів за звучанням тощо. Так, за статистичними даними щодо проблеми з навчанням «близько 10%–30% дітей у світі стикаються з порушеннями письма» [10].

У таких випадках необхідною стає логопедична робота з корекції порушення писемного мовлення, яке визначають як дисграфію. Проте деякі ознаки дисграфії вже проявляються у період формування мовлення у дітей, тобто у дошкільному віці. Оскільки саме цей вік вважається сензитивним періодом для мовленнєвого розвитку, то основні заходи профілактики дисграфії та втручання є найбільш ефективними, а спеціалісти та сім'ї мають приділяти увагу розвитку дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

Часто дисграфія залишається, значною мірою, поза увагою через недостатню обізнаність про її прояви серед вчителів, що може викликати непорозуміння, наприклад, можливість сплутати дисграфію з лінощами – це робить дітей вразливими до зниження рівня грамотності, зниження мотивації, негативної само-ефективності та/або підвищеного рівня тривожності, коли вони стикаються з письмовими завданнями [8]. Тому з метою попередження виникнення дисграфії у молодших школярів особливого значення набуває її профілактика серед дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дисграфії є предметом дослідження багатьох науковців, логопедів та вчителів початкових класів:

– питання ефективних засобів формування навичок грамотного письма у молодших школярів досліджували Г. Барищук, Л. Журавльова, Д. Луцик, А. Малярчук, В. Тарасун, Ю. Ткачова, Л. Тенцер, Н. Чередніченко, Т. Шеремет;

– профілактику дисграфії у дітей дошкільного віку вивчали Г. Блінова, Л. Кондратенко, А. Кравченко, Р. Лалаєва, О. Ласточкіна, Є. Греченко, Т. Пічугіна, Л. Парамонова;

– сутність дисграфії, її корекції розглядалися закордонними вченими Amundson S., Bastos J., Beeson P., Berninger V., Cahill S., Cecato A., Chow S., Deuel R., Fournier del Castillo M., Henry M., de Klerk N., Martins M., Maldonado Belmonte M., McCloskey M., Molfese D., Molnar A., Rapp B., Rapcsak S., Richard T., Ruiz-Falcó Rojas M., Tseng M., Weil M. Питання дислексії у контексті терміну «труднощі в навчанні» досліджували Abbott R., Bernard S., Berninger V., Grizzle K., Nielsen K., May M., Simms M., Vedi K.

Однак, зважаючи на суттєву кількість досліджень щодо питання дисграфії, її подолання у молодших школярів, проблеми профілактики порушень письма у дітей дошкільного віку науковцями приділено недостатньо уваги.

Мета статті. Головна мета нашої статті – визначити зміст та засоби профілактики ознак дисграфії у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дисграфія розглядається як «стійка вибіркова нездатність оволодіти навичками письма за правилами графіки, тобто керуючись фонетичним принципом, не дивлячись на достатній рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку відсутність грубих порушень слухового та зорового аналізаторів, а також оптимальні умови навчання» [6, с. 507].

Дисграфія, на думку закордонних вчених, визначається як порушення здатності до навчання, яке в основному розглядається як безлад у письмовому мовленні, що може впливати не лише на почерк, але й на граматику, правопис, організацію тощо [10].

Логопедична наука та практика спирається на таку найбільш поширену класифікацію дисграфії: 1) артикуляторно-акустична; акустична (фонематична) дисграфія; дисграфія, яка пов'язана з порушенням різних форм мовного аналізу і синтезу; аграматична (у деяких дослідженнях – граматична); оптична (Н. Чередніченко, І. Клименко, Л. Тенцер та ін.). Проте закордонні дослідники розглядають дисграфію як у складі розладу навчання, так і окремо, виділяючи такі її види як «моторна» або «периферична» дисграфія (Fournier del Castillo M., Maldonado Belmonte M., Ruiz-Falcó Rojas M.), «просторова дисграфія» (Deuel R.), «дизортографія», «лінгвістична дисграфія» або «дислексична дисграфія» (Berninger V.). Як зазначили Chung P., Patel D., Nizami I. у «Діагностичному та статистичному посібнику з психічних розладів» (DSM-5) дисграфія включена до категорії «специфічних розладів навчання», але не визначає її як окремих розлад. До симптомів специфічного розладу навчання (APA DSM-5) відносять: неточне або повільне та важке читання слів, труднощі з розумінням змісту прочитаного, труднощі з орфографією, труднощі з письмовим виразом,

труднощі з опануванням відчуття чисел, чисел чи обчислень, труднощі з математичними міркуваннями [8]. Відповідно до критеріїв набір симптомів має бути стійким протягом мінімум 6 місяців.

Згідно з Американською асоціацією мовлення та слуху (ASHA) є загальний термін «порушення здатності до навчання», який відноситься до різно-рідної групи розладів, що проявляються значними труднощами в набутті та використанні навичок слухання, говоріння, читання, письма, міркування або математичних здібностей [7]. Тобто ми бачимо, що до специфічних розладів навчання відносять дислексію, дисграфію, дискалькулію.

Аналіз досліджень вчених дозволяє розкрити основні причини виникнення дисграфії: нерозвиненість усного мовлення («порушення зорового аналізу (нерозрізнення букв) та слухомовленнєвого сприймання усного мовлення, порушення рухових уявлень письма» [2, с. 69]).

На думку вчених (І. Клименко, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Тенцер, Н. Чередніченко), оволодіння молодшими школярами процесом письма залежить від рівня сформованості мовленнєвих та немовленнєвих функцій, таких як слухова диференціація звуків, їхня правильна вимова, звуковий аналіз та синтез, лексико-граматична сторона мовлення, зоровий аналіз та синтез, просторові уявлення. У дітей дошкільного віку можуть проявлятися несформованість однієї або декількох ознак порушення писемного мовлення, що є передумовою виникнення дисграфії у молодшому шкільному віці.

Дослідники Jayakanth Kunhoth, Somaya Al Maadeed, Moutaz Saleh, Younes Akbari виділяють різні фактори, що сприяють дисграфії: швидкість і розбірливість письма, невідповідність між орфографією, здібностями та вербальним коефіцієнтом інтелекту, також як дитина тримає рукоятку олівця під час письма та позиція для письма [10]. Розуміння причин розвитку дисграфії дозволяє нам окреслити шляхи її профілактики у дітей дошкільного віку.

До основних напрямів логопедичного підходу щодо профілактики дисграфії у дошкільному віці належать: «розвиток фонематичного сприймання; робота над звуковимовою (усунення недоліків у вимові фонем); розвиток звукового аналізу та синтезу (розрізнення, виділення і об'єднання; визначення послідовності звуків у слові); збагачення словникового запасу та розвиток вміння користуватися ним (навчання способам словотворення, добору одно-кореневих слів, активізація словникового запасу); розвиток граматичних навичок (робота над розумінням і вживанням прийменників, складання речень за картинками, за серіями картинок, поширення та скорочення речень); розвиток з'язного мовлення» [2, с. 69; 6].

Дослідниця А. Кравченко розглядала зміст профілактики ознак дисграфії крізь призму «розвитку

зорово-просторових функцій, пам'яті, уваги, симуль-танно-сукцесивних функцій, аналітико-синтетичної діяльності, формування мовного аналізу та синтезу, розвитку графічних цінностей, лексики, граматичної будови мови, подолання дефектів усного мовлення» [2, с. 69]. Профілактична роботи з подолання у дітей труднощів засвоєння грамоти реалізується за такими напрямками: «1) диференційований підхід до дітей на заняттях різного типу; 2) індивідуальна робота з дітьми; 3) пропедевтична спрямованість ігор; 4) підготовка дітей до шкільного навчання в умовах сім'ї» [2, с. 70]. Диференційований підхід до дітей передбачає індивідуалізацію у підборі змісту, форм методів, матеріалів навчання. Наприклад, «рядоговоріння» лічилок, відтворення «ритмів», викладання геометричних фігур з паличок, їх перемальювання, аплікація, малювання, ліплення, конструювання, спільна із дорослим діяльність, фізичні вправи з використанням музичного супроводу тощо [2]. Враховуючи те, що провідний вид діяльності у дошкільному віці – ігровий, то особливого значення набуває гра, що спрямована на розвиток несформованих психічних функцій, орієнтації у просторі та моторних навичок.

Одним із цікавих напрямів профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку є педагогіка М. Монтессорі. Педагог акцентувала увагу на «важливості розвитку руки, її рухливості, чутливості, як передумови інтелектуального розвитку» [2, с. 70]. Методика включає два етапи: 1) розвиток м'язового механізму, необхідного для тримання та управління знаряддям письма (штрихування, обведення геометричних фігур, замальювання). 2) встановлення візуально-м'язових образів букв та закріплення м'язової пам'яті рухів, необхідних для письма (утворення асоціації зорового і м'язово-тактильного відчуття зі звуком; сприймання, на ньому дитина повинна вміти порівнювати і впізнавати фігури, коли чує звуки; мовлення, тут дитина повинна співвідносити предмети з їх назвою)» [2, с. 70].

Важливим для нашого дослідження є питання використання ігрових комп'ютерних технологій для профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку. Так, вчені О. Ласточкіна, Є. Греченко описали досвід реалізації ігрового комплексу, що представляв собою синтез настільних шашкових ігор та інтерактивних ігор на SMART-дошці. Цей комплекс був спрямований на «розвиток фонематичного слуху, фонематичного сприймання та уваги, навичок фонематичного аналізу та синтезу, навчання елементів грамоти, розвитку лексико-граматичних категорій та зв'язного мовлення, розвитку дрібної моторики та просторових уявлень» [4, с. 214]. Зміст занять було побудовано з урахуванням Програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі». Заняття проводились двічі на тиждень з таким розподілом: перше «заняття фонетико-фонематичне, друге – лексико-граматичне»

[4, с. 214]. Серед ігор на шашковій дошці дослідниці описали «Знайомство зі звуком», «Скільки слів у реченні?», «Лабіринт», «Повтори малюнок», «Порахуй – побудуй» тощо, а також власно розроблені на основі стандартних логопедичних інтерактивні ігри на SMART-дошці: «Чого не стало?» (вживання іменників у родовому відмінку); «Чого скільки?» (узгодження числівників з іменниками); «З чим пиріг – який пиріг?» (утворення прикметників від іменників); «4-й зайвий» (визначення слова, у якому немає заданого звуку)» [4, с. 217].

Експерти з питань освіти вважають корисними інтернет ресурси, що дозволяють батькам та логопедам проводити як профілактику, так і корекцію дисграфії. Так, наприклад, сайт «Dysgraphia Life» надає інформацію, освіту та послуги людям із вадами навчання та письмом; некомерційна організація «Understood» надає батькам достовірну інформацію про відмінності у навчанні, включно з дисграфією; «Міжнародна організація дислексії» є некомерційною організацією, яка допомагає людям, які борються з дислексією, дисграфією [9].

У профілактиці ознак дисграфії у дошкільників багато уваги приділяється важливості ролі батьків. Серед форм та методів роботи з батьками А. Кравченко виділяє «збори, консультації, дні відчинених дверей як традиційні форми, так і нетрадиційні: практичні заняття, діяльність батьків разом із дітьми під керівництвом педагога, ділові ігри, моделювання педагогічних ситуацій з їх наступним обговоренням... навчання правильного стилю спілкування з дитиною, співпраці з нею, знайомство з розвивальними іграми» [2, с. 70].

Висновки і пропозиції. Отже, профілактика ознак дисграфії у дітей дошкільного віку має на меті зкоригувати недорозвиток мовлення та сформувати вміння писемного мовлення. Можна виділити основні напрями профілактики дисграфії у дошкільників: розвиток фонематичного слуху, фонематичного сприймання та уваги, навичок фонематичного аналізу та синтезу, навчання елементів грамоти, розвитку лексико-граматичних категорій та зв'язного мовлення, розвитку дрібної моторики та просторових уявлень; інформування та навчання батьків щодо попередження дисграфії у дошкільників.

Особливого значення у профілактичній роботі набувають засоби з подолання порушень мовлення: ігрові методи (шашки, розвивальні ігри), ІКТ-методи (інтерактивні ігри), словесні методи, методи розвитку дрібної моторики (перемальювання, аплікація, малювання, ліплення, конструювання), фізичні вправи з музично-ритмічним супроводом, спільна діяльність із дорослим. Залучення до профілактичної роботи батьків через консультації, збори, дні відчинених дверей, практичні заняття, ділові ігри, моделювання педагогічних ситуацій. Подальші наукові пошуки будуть спрямовані на дослідження профілактики дислексії, дисграфії засобами мистецтва.

Список використаної літератури:

1. Журавльова Л. С. До проблеми корекції мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією. Актуальні питання корекційної освіти. 2016. Вип. № 7. URL: <http://aqce.com.ua/download/publications/56/49.pdf>. (дата звертання 19.09.2023).
2. Кравченко А., Цигвинцева Є. Профілактика дисграфії в дітей дошкільного віку засобами Монтессорі-педагогіки. Сучасні проблеми педіатрії та реабілітації, 5 квітня 2016 року. С. 68-70. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/4230/1/ilovepdf_com-68-70.pdf (дата звертання 20.09.2023).
3. Кондратенко Л. О. Технологія попередження дисграфії: збірник. Київ : Главник, 2005. 96 с.
4. Ласточкина О., Греченко Є. Профілактика дисграфії засобами настільних шашкових та інтерактивних ігор на SMART-дошці. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Вип 36, том 2, 2021. С. 214–219. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_2/37.pdf (дата звертання 25.09.2023).
5. Чередніченко Н. В., Клименко І. В., Тенцер Л. В. Порушення письма у молодших школярів: діагностика та корекція: навч.-метод. посіб. Київ : ДІА, 2016. 248 с.
6. Шеремет М. К. та ін. Логопедія: підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2014. 672 с.
7. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Порушення в навчанні та дитина дошкільного віку. URL: www.asha.org/policy. (дата звертання 18.09.2023).
8. Chung Peter J., Patel Dilip R., Nizami Iman. Disorder of written expression and dysgraphia: definition, diagnosis, and management. *Translational Pediatrics*, 2020 Feb; 9(Suppl 1): P. 46–54. URL: <https://tp.amegroups.org/article/view/34093/28322> (дата звертання 19.09.2023).
9. Dysgraphia Life. URL: <https://www.dysgraphia.life/resources> (дата звертання 09.09.2023).
10. Jayakanth Kunhoth, Somaya Al Maadeed, Moutaz Saleh, Younes Akbari. Exploration and analysis of On-Surface and In-Air handwriting attributes to improve dysgraphia disorder diagnosis in children based on machine learning methods. *Biomedical Signal Processing and Control*. Volume 83, May 2023. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1746809423001489> (дата звертання 30.09.2023).

Leshchenko O. Prevention of symptoms of dysgraphia in preschool children

The article is devoted to the issue of dysgraphia as one of the widespread speech disorders in younger schoolchildren and ways of its prevention. It is determined that preschool children may already show signs of dysgraphia during the period of speech formation, which, in turn, becomes the indicator for work of prevention of dysgraphia. The article reveals the essence of the concept, causes and factors of dysgraphia as a speech therapy disorder. The understanding of dysgraphia as a separate speech disorder (in Ukrainian theory and practice) and as a disorder included in the generalized term of speech disorders "specific learning disorders" (American experience) is outlined. The main causes of dysgraphia are identified: the underdevelopment of oral speech (violation of visual analysis) and auditory perception of oral speech, violation of motor representations of writing – all this becomes the basis for the occurrence of dysgraphia in primary school age.

Attention is focused specifically on preventive work regarding dysgraphia with preschool children, revealing its main signs and determining the content, forms and methods. The author substantiates the following areas of prevention of signs of dysgraphia in preschool children: development of phonemic hearing, phonemic perception and attention, skills of phonemic analysis and synthesis, learning elements of literacy, development of lexical-grammatical categories and coherent speech, development of fine motor skills and spatial concepts; informing and educating parents about the prevention of dysgraphia in children of preschool age.

The key means of prevention of signs of dysgraphia in preschool children are identified: game methods, ICT methods, verbal methods, methods of developing fine motor skills, physical exercises with musical and rhythmic accompaniment, joint activities with an adult. The article also emphasizes the importance of involving parents of children with signs of dysgraphia in preventive work through the following means: consultations, parent meetings, open-door days, role-playing games, modeling of pedagogical situations.

Key words: *dysgraphia, writing disorders, specific learning disorders, prevention of dysgraphia, children of preschool age.*